

Dániel Ferenc

EGY LENYOMAT

Tegnap láttam Grünwalszky régi filmjében szúrós tekintetű komisszárszerepben „bevillanni” Petrit, önmagához képest is hiteles volt. Emlékeztetett 1970 körüli figurájára. Az időpont immár keveseknek mond valamit: a Fészek Klubban gyülekeztünk, Aczél György és a magvetős-belügyes Kardos György hallgatólagos jóváhagyásával *Eszmélet*-est bemutatójára készültünk. '68 óta két hektikus, hatalmi játszmákkal kavart esztendő állt mögöttünk (folyóirat?, antológiaszámok?, engedélyeztetés?, fennhatóság alatt nyögte?), értelmiségi önáltatásból még mindig bizakodtunk, hogy lehet esélye korlátozott szellemi nyitásnak.

Mindenesetre tény, hogy Horgas Béláékkal eltökélten szerkesztettük és próbáltuk a műsört két tucat szerző alkotásaiból. Egyik választott költőnk Petri volt (két-három rövid verssel). Őt is, akár a többieket, lecsekkolva, csináltunk egy gyors mikroszociomet-szetet: ki miből él?, hogyan „lakik”?, vannak-e szorongásos álmái?, remélhetjük-e, hogy megtűrnek?, dologi javak: tévékészülék alig, a társaságban akkortájt gépkocsija csak Mészöly Miklósnak volt, egy Citroën Kacsá. Ez az alkalmi metszet se kiáltvány nem volt, se program vagy hitvallás, de jelezte a jövőt. Például: szétszóródásunkat.

Érdekesség, hogy a műsor anyagát nem kérték be előre, délutánra azonban a belügy mozgásba lendült, estére szélnek eresztettek, tilalmakkal anyánkba küldözgettek bennünket. Hiába csődült oda úgy nyolcszáz ember, hallgathatták értetlenül a Fészek díszgyejenruhás portásától: „A mai program egészségügyi okokból vagy betegség miatt elmarad!” Jó ideig tébláboltunk a Dob utcában dolgunkvégezetlenül. Mindenesetre Vallai Péter színész barátom itt lett beoltva Petrivel.

A Fészek Klub művészeti titkárnőjét egy éven át zaklatták. Később is mindenütt, ahova uszító programjainkkal bepofátlankodtunk, nyomunkban fenyegetőzve, zsarolva, tilalmazva, szépelegve, ígéretge és lerázhatatlanul jelentkeztek a kiberek, s persze titkolózva, nehogy a vegzatúra nyilvánossá váljon. Mi önzők voltunk. Mi a kussoló provinciák megalvadt struktúrájában a szabadság rekedtes szavára, távoli eszméjére összpontosítottunk, s némi arisztokratikus gögből nem számoltunk a létesítmények *közrendű áldozataival*.

Petri egyik legfényesebb emléke a „Molnár utca” volt. Két szinten ezer ember szorongott, Vallai Péter nyomatta a Petri-slágerszámokat, a hangot levezérelték (kontaktushiba miatt időnként kiment), Gyuri fel-alá rohangált a két emelet között, nehogy a lentiek kimaradjanak az élményből. Minden poén ült és robbant: a „*Szálasi Mátyás*”, a „*mi itt nem baszunk*”, a „*kukkoló éji dala*”... mindaz a póre durvaság, célzott obszcenitás, szabadszájú káromlás s mítoszrombolás, amely hangütésében, tematikájában a rezsimet önmagához illőn a lány hasi tájékon sorozta. Erre a terápiás szómágiára szükség volt: a gátnak át kellett szakadnia, s utólag is történelmietlen lenne mélylőnk, hogy jobb, ha az ilyesmit az anonim népköltészet, a popzenei avantgárd „teremti”, mint egy magányos elégiaköltő. (Nála csak a Molnár utcai Belvárosi Ifjúsági Ház kulturális előadója volt magányosabb, ő vitte bőrét a vásárra.)

Gátszakadás múltán, amikor Petri „visszaaraszolt” saját külön bejárátú univerzumába: haláltudatú, az ént és a sorsot precízen diagnosztizáló, kórbonctanilag feltrancsírozó verseihez, plakátkölteményeit már a maguk helyi értékén, mint szükségszerű fe-

lejtendőt, tartotta számon. S még avval sem törődött, hogy feliratkozzon a gyűlölködés költészetének nagy szolamába (lásd: Arisztophanésztól, Lukianosztól Shakespeare tűrhetetlen Thersiteséig, Timonjáig, Antonin Artaud tombolásáig, nálunk Vörösmartytól, Petőfitől Adyig, Szabó Lőrincig). Két kritériumra tapasztalatilag ügyelt: fehér izás és hideg színpadiasság.

Személy szerint is imádott színészkedni: vállalt mindenféle filmszerepet, esendő, misztikus, lázadó alakok bőrébe bújva. Hajnóczy-alakítása Elek Judit történelmileg áthallásos Martinovics-filmjében maradandó, ma is kiállja a komoly szerepelemzés próbáját. A végsőkéig meghasonlott forradalmár értelmiségiről szól, akit tett és elmélkedés egyaránt vonz. Aki irdatlan terjedelmű jogtörténeti könyvén dolgozva a felvilágosodás eszmevilágát is terjesztené egy írástudatlan országban. Iszonyodik az apát hagyományos terrorterveitől, érzi bennük a blöfföt, még sincs érkezése a hatalommal együttműködni, kegyelemért alázkodni. Petri Hajnóczyja érveket sorakoztat fel, tudván, hogy maga az okfejtés visz a vesztőhelyig, s hogy a hallgatásban rejlik az „erény”.

Mit látunk egy mai vetítőteremben? Biztosan nem látjuk, hogy a kádári művelődéspolitikai túrte vagy rühellte a filmet. S elenyészni látszik mindaz, amit a historikum mozgóképi aurájának szokás nevezni. Értelmiségi kortársaink „játszanak”: mintegy másodlagos dokumentumként Petri meg a többiek (színházi rendezők, írók, dramaturgok stb.) szabadságról és kontúrósabb sorsról álmodnak. (Lásd Petri idevágó szíves közlését, miszerint '56 után egy tizenéves barátjával élesre fent tört rejtegettek, meg akarták gyilkolni Kádár Jánost, mígnem édesanyja felnyitotta a szemüket, hogy ez praktice képtelenség.)

*

1989 és 1991 között portréfilmet forgattunk Petrivel, a ZÁTONY címet kapta, s az MTV be is mutatta. Ő ennek aktív társalkotója lévén hiteles rajzolatul fogadta el. Nem látom akadályát, hogy újra sugározzák, ezért és más okokból szükségtelennek vélem ki vonatolni vagy verbalizálni, néhány „kitétel”-t idézek csupán. Petri nem vallotta magát baudelaire-i értelemben vett mély bűnösnek. Helyeslőleg viszonyult az irodalmi élet polgári normalizálódásához. Az írást magányos aktusnak ítélte. Valamely zárt világnézet fegyelmét szükségtelennek gondolta. Jogot formált az önzéshez. A pénzköltés öröméhez. A falak leomoltával sem ábrándozott parttalan boldogságról, s nem gondolta, hogy a múlt kárpótolható vagy nehezteléssel feloldozható. Az a „gyulladt, száraz disznószem” olyannak látta a dolgokat amilyenek.

*

Észrevétel a Vízivárosról: Petri mint cicerone forgatás közben végigmotogatta élete meghatározó színtereit: a gyerekkor házát, az oltalmazó pincét, az iskolát és a gimnáziumot, a templomot, ahol ministrált (amíg nem szakított Istennel), a tanítás utáni végtelen beszélgetések kő mellvédjeit, párkányzatait, a borkimérést, a söntést, a törzskocsmát, nagy futásai starthelyét és befutóját, kapualjakat és zezzugokat. Verseiben a topográfianak nem látni kitüntetett szerepét, számára „a megírás tereppontjai” voltak fontosak, maradandók.

*

Észrevétel az alkohol kiaknázásáról: Petri, mint mondta, teljességgel lebénult az éber fogalmi gondolkodástól, nem találta magában a költőt, az agyi órlómalom kínozza józanul, kínozza átlagos részegségi állapotban, a verscsíra folyton áldozatul esett az intellektusnak. Mármost ha sűrűn rá-ráivott, nem volt ideje föleszmélni, és a lefelé fokozhatatlan állapotok egyikében-másikában beállt ama ködszerű, tejes, delejes, kom-

ponálatlan mivoltában ösztönző révület (benső tükör), amely a verskezdeményt fogatosította. Néha egy egész verset, máskor annyit, amire újraolvasatként rá lehetett hajtani. Kár lenne az ihletet misztifikálnunk. Így is épp eléggé figyelemreméltó, hogy álom és ébrenlét határán az eredeti hang szólalt meg. S hogy a mámor meddő, mákonyos rutinjába nem fulladt bele.

*

Észrevétel a vászonöltönyről és az esőköpenyről: nála az öltözéknek készenléti rendeltetése volt! – bármikor történhet valami, érkezhetsz hívás, szólíthatnak, vár egy esemény, és akkor nincs tétovázás, pattanni kell! Petri erről úgy beszélt, ezt úgy szcenírozta mély meggyőződéssel, mint egy herold. Mint akit indulásra idomítottak vagy készítettek fel, s a visszatérésben nem talál semmi említésre méltót. Nem volt elkallódós típus. Legföljebb az ivászati körutak, a politikai feladatok, a baráti tennivalók, a temetői barangolások, a nőügyek „késleltették”.

*

Máskor a pokolba kívánt személyisége késleltette. Kiiratkozni, szabadságra menni, valamilyen köztes anyaggá vagy állapotá transzformálódni, szó szerint „*hernyóként araszolgatni a porban*” – ilyesféle szellemtelen, üresen materiális vágyképek foglalkoztatták Petrit, de önsajnálattal, érzékenyüléssel, moralizálás nélkül. Plebejus módon azonosult – szerszámait, szigszalagjait, vezetőkeit véglegesen megunt akárki – villanyszerelővel, kocsmabeli egzisztenciával. Az én semmibevétele (ennek óhajtása) nem magyar s nem közép-európai sajátosság. Marcel Duchamp-tól Samuel Beckettig, Ozu mestertől az öreg Borgesig meghatározó alkotóművészek választották halhatatlanságuk helyett a jelöletlen bujkálást, vakációzást, s nem is a művészet úgynevezett adminisztratív oldalának elhárítása végett, hanem azért, hogy ne ők végezzék el a negatív utópiák nem túl bölcs, nem túl mélyreható roncsoló munkáit. Petrit el tudom képzelni ádáz portugál, belga vagy újgörog költőnek, de nem tudom elképzelni az apokalipszis új lovasának.

*

Amit egyszer megírt, készre csinált, azzal nem törődött többet, igazából „untatta”. Éles elméjű és kíváncsi ember lévén, a irodalom intern dolgainál inkább foglalkoztatták világunk artikulálatlan, zagyva tüneményeinek lehetőség szerint szabatos körülírásai, meghatározásai. Hallgatva őt, illetve alkalmi mondandóját: mintha minieszékre, pontos definíciókra, összetett mondatok előadására kondicionáltak volna, ezektől még holtrészegen vagy elcsigázva sem tudott eltántorulni (nyögött, nyekegett, jellegzetes kézbeszéddel tolmácsolta kitérőit), a retorikai egység célba találtáig. Hogy „*a lét dadog*” és „*a törvény a tiszta beszéd*”, az ő esetében nem belátás, hanem genetikai meghatározottság kérdése volt, azt ő a családban honos groteszk hajlamoknak tulajdonította. S alkati konzervatívizmusa is innen gyökerezett.

*

Nagy Bálinték adyligeti házában hátsó traktusában van egy hús kamra, lomtár, csupasz falakkal, befőttesüvegekkel, vicik-vacakokkal. A helyiségféle lényege, hogy megbízhatóan hűvös. A kánikulai hőség elől (amit nem bírt) ide húzódtott be dolgozni Petri, vaskos Molière-kötettel, szótárakkal, segédkönyvekkel. Keresztbe fektetett deszkán írógépe, papírok, kéziratlapok, hamutartó, cigaretták. Alacsony hokedli. A komfortfokozat hanyagolható. Itt fordította A MIZANTRÓP-ot. Remekül, ütemesen ment a munka. A környezet szegényességét kifejezetten élvezte, mondhatni, alkotás-lélektanilag

ki is aknázza. Csend volt. Pihenőszünetekben a szemközi dombvonulatot bámulva mintha Los Angeles látképén legelészhetett volna. Senki sem zavarta. Hogy gördülékenyen, a maga szabta fegyelmezett fordítói szabadságában haladt előre – parallel a szerző embergyűlöletének menetelességével: ez az összhang és ez a kontraszt pontosan megfelelt a drámaírás iránti vágyainak. S mindkettő azt súgta neki, hogy megfelelt volna Molière eredeti szándékainak.

Gyuri fontosnak tartotta, hogy bemutassa a helyszínt és lábjegyzetelje. De esze ágában sem volt irodalomtörténeti emlékhelyül megjelölni egy sufnit. Ő nem a berlini fal leomlásakor tudatosította először, hogy mindannyian egy fantomtörténelem tévkísérleteinek terepén volnánk pótlékok, helyettesítő származékok, erszók, agyrémszerű alanyok. Históriai szeszélyből az örökhétfőkön mint *déjà vu* feneklett meg a múlt, valóságtartalom nélkül. Az odú a hűvösével, a kinti dögmeleg, Nagy Bálinték vendégbarátsága, a francia dialógus, maga Molière mind „valóságosabb” dolgok. Mellettünk vagy ittlétünk mellett tanúskodnak. Ennyit kívánt rögzíteni kétkezi költő barátunk.

*

Tekintve, hogy nem saját nekibuzdulásunkból születünk akkor, amikor: a kortársléttel, ha gyötrelmes is, valahogy meg kell birkóznunk. Petrit szerencsésnek tartom, sokan szerették, sokan gyűlölték, sokakat irritált, sokan éreztek iránta távolból diszkrét barátságot. Hogy miért? Talán, mert önkéntelenül testesült meg benne a korszak érzékcsalódástól mentes, identitásproblémákkal és érvényesülésvágygal nem küszködő (egyik) kulcsfigurája – mérethelyes íráskor lenyomataival. További evidencia, hogy jövőellenes volt, befolyása nem lévén, tojt az utókorra. Még annyit sem üzent az utódoknak, mint Weöres Sándor („*lépjenek át a bearanyozott hullán*”), csak reményét fejezte ki, hogy az irodalomtudósok békén hagyják.

Bence György

KORHANGULAT, NÉMI BELTERJ

A komolyabb kritika nem sokat törődik a költő szellemi arcával, alkatával, életével, még kevésbé külső körülményeivel, jobb irodalomtudós számára nem létezik olyan, hogy szerző, csak szöveg van. E szomorú alkalom szülte sorokat mégis abban a reményben írom, hogy lehet azért valami haszna, ha egy régi barátja megpróbálja röviden elmondani, milyennek ismerte a költőt fiatalkorában.

A vers nemcsak kritika és tanulmányozás tárgya, hanem olykor valamiféle kultuszé. A költő személye körül életében legendák szövődnek. A versszerető ember mantraként mondogatja magának kedvenc költője sorait. Ilyesféle kultusz alakult ki Petri György körül lassan két évtizede, meglehetősen széles, talán még mindig táguló körben. A kultuszt a művön túl a szellemi és alkati jellemvonások, anekdoták, apróságok, mondhatni virtuális ereklyék éltetik. Ilyen adalékokkal szolgálók itt, de a hitelesnek szánt emlékezés jogán néhol korrigálok a mondákban élő képet.